

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 47 (1961)

Artikel: La claustra benedictina de Mustér en survetsch dil lungatg e della cultura retoromontscha
Autor: Widmer, Ambros
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881550>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 17.11.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

La claustra benedictina de Mustér en survetsch dil lungatg e della cultura retoromontscha

da

dr. P. Ambros Widmer della claustra de Mustér

Sin fundament dil principi dela «stabilitad dil liug», ei scadina claustra benedictina ligiada cun la contrada e cul pievel, nua ch' ella stat; leu nua che la divina Providentscha ha tschentau ella. E sche nies Fundatur S. Benedetg metta a pèz agl avat de s'adattar als basegns dil temps e dil liug, sche munta quei segiramein era d'emprender d'enconuscher e de carezar il lungatg dil contuorn. Ed ei quei lungatg casualmein in lungatg d'ina minoritad, sche pretenda il «labora» dils muntgs tonpli la cultivaziun e la defensiun de quel. Aschia ein ell'Europa duas claustras — grazia a lur situaziun geografica e culturala — daventadas centers de lungatgs che batten per l'existenza de quels: Monserat per il catalan e Mustér per il retoromontsch.

Mustér, situaus 20 km dallas fontaunas dil Rein, encunter damaun, alla sbuccada dil Lucmagn e dil Cuolm d'Ursera, ei il center digl aschinumnau lungatg sursilvan. Sursilvan ei quella frastga dil retoromontsch el Grischun, che vegn plidaus sil territori ded 80 km ella vallada dil Rein anteriur, dal Calmut al Calanda. Las autras duas frastgas (cun meins spess fegliom, Rem. red.) dil retoromontsch grischun ein il Surmiran (da Tusaun al Pass della Gelgia) ed il ladin (S. Murezzan — Scuol). Priu generalmein en egl il territori retoromontsch, havein nus l'otra ga ina tripartiziun, ed ins distingua en quei cass: il friulan, il ladin-tirolès ed il retoromontsch grischun.

Retoromontsch ei, scol Spagnol e Franzos in lungatg neolatin, la quala componenta indigena ei il retic u illiric, ch'ei vegnius penetraus dal latin dils Romans invasonts da lezzas uras (15 avon Cristus). Il retoromontsch ei restaus zuppaus 1 000 onns el ravugl della viarva populara. Pér cun l'invenziun della stampa, a pèr cun la spartida en religiun, ei ina reha litteratura sefatga valer ch'era all'entschatta de tempra polemica-confessionala e ch'ei pèr enteifer tschentanners subsequents sromada en differentas spezias litteraras (emprema Bibla retoromontscha 1560). El decuors dils treis davos tschentanners ei pia il retoromontsch sesalzaus alla surfatscha della sientscha culturala, e las biaras collecziuns de canzuns*) e las praulas fuorman il nutriment natural pigl operar spirital e spiritual ella litteratura ed el priedi.**)

Dapi 1890 savein nus plidar d'ina propria renaschientscha dil romontsch-grischun. La pli e pli ferma germanisaziun dal nord e della italianisaziun dil sid, han clamau viv rebalz e ferma resistenza.

Il resultat de quella defensiun e stema de sesez ei stau la gronda collecziun della litteratura romontscha (13 toms «Chrestomazia retoromontscha dil genial Caspar Decurtins, Erlangen 1896-1912») la resumada organisatorica de tut las uniuns e societads romontschas ell'uniun tetgala della Ligia Romontscha, Cuera e la scrutaziun linguistica della viarva della tiara el grond Dicziunari Rumantsch Grischun (1939). — Quei ei, ellas lingias essenzialas, historia e situaziun dil romontsch grischun.

Igl ei pia clar che la Claustra retica alpina ha stuiu secunvegnir da sia fundaziun envi (750) cugl idiom della contrada, igl emprem senza esser pertscharta d'ina irradiaziun culturala u d'ina empalada linguistica academica; anzi, semplamein el senn d'ina necessitad quotidiana della veta monastica.

* *Rem. redac.* P. Ambros manegia cheu l'emprema collecziun de canzuns da Sur plev. Balzer Alig, 1674, la secunda da P. Zaccarias da Salò, pader capuc., 1685, e la tiarza: «Consolaziun dell'olma devoziusa» da P. Jldéfons Decurtins, pader e *vischin* de Mustér, 1690 e sqq.).

** *Rem. redacz.* Ils emprems de messa che han scret sursilvan suenter ils apologets: Calvenzano, in missionari talian, 1611/12, 1615 e 1654; dr. Frederic de Salis-Samedan, 1612; dr. Adam Nauli, 1618, ein stai ils paders caputschins italians, dapi 1665; lu ils spirituals seculars romontschs, Sur Gieli de Mont, 1670, Sur Balzer Alig, 1672, ed auters plirs; e pèr alla fin dil tschentaner 17: ils paders benedictins de Mustér, dapi 1680 entginas canzuns ed allura dapi 1689 cudischs religios, *ils biars secrets da paders nativs romontschs!*

Il pauper affon, che rugava per la suppa avon porta claustrala, leva esser capius, il penitent en confessional haveva il dretg sil confiart en siu lungatg, il scolar intern sco extern stueva emprendre latin u tudestg sin fundament de siu lungatg. E cura ch'il pievel ei staus cultivaus, ha el giavischau scartiras instructivas e cudischs d'oraziun e devoziun ed ei ha giu num translatar tals dal tudestg e latin en viarva romontscha; ils cudischs levan ins conservar en ina biblioteca. Quelluisa ei allura sesviluppau tut da sezez en Claustra de Mustér in tripla lavur culturala retoromontscha: **pastoraziun, scola e litteratura.**

Secapescha ch'ils paders ein, dalla bial'entschatta envi sefatgs meriteivels ella pastoraziun; per ils priedis ella baselgia claustrala sco era en quei che pertucca il vicendeivel agid pastoral ellas vischnauncas sursilvanas. Aschia empren oz pli che zacuras, il noviz ed il frater buca romontsch il lungtg romontsch duront duas uras ad jamna. Cun tema e la trembletga ellas combas ascenda il noviz l'emprema gada la scantschala d'ina baselgietta sursilvana, per suenter forsa stuer udir il commentar ch'il renomau scribent romontsch e predicatur P. Maurus Carnot ha stuiu udir suenter siu empren priedi d'ina femna veglia buca mal diplomatica: «Igl ei nuota stau aschi mal, nus havein schon capiu, tgei che Els han vuliu dir.»

Igl ei stau ina prudenta caussa ch'ils avats medievals han buc incorporau la pleiv de s. Gions on Cons, aschia che quella stueva vegnir procurada dal clerus della diocesa de Cuera.* Ina gronda part dils parochians van aunc oz sin Claustra a prender penetienza — **per romontsch** — tiels paders, medemamein a messa bassa ed a «messa gronda» en baselgia de s. Martin a caschun de grondas fiastas ecclesiasticas e claustralas. Da Pastgas, da Numnason-tga etc. vegnan buca meins che 10 paders tarmess viadora oz per agid ella pastoraziun romontscha. Gie, oz che pintgas pleivs romontschas — en vesta dil grond maunghel de spirituals ella diocesa de Cuera — ein vacantas, ein ils paders adina pinai e dublamein beinvegna tier grond e pign a caschun dellas Quaterfiastas, perdegian e dattan els gie penetienza per romontsch. Pil medem

* Mo per temps de munconza de spirituals - e quei pliras ga, cunzun dapi 1818 - 1870 e varga, priu tut duront circa 100 onns - han ils paders de Mustér pastorau a s.Gions, cun grond anim e success. E quei han ils de Mustér aunc oz buc emblidau. (Rem. della redacz.)

intent ha Nossadunnaun supplicau els tschentaners vargai — e quei repetidamein — paders de Mustér per lur confessional a pro de pelegrins romontschs. (Nossadunnaun ha schizun tarmess paders de lieunga tudestga en Claustra de Mustér per ch'els emprendien romontsch pil confessional. Rem. dil redactur).

La scola claustrala vegn oz frequentada per ina tiarza da students grischuns, ch'ein naturalmein per la gronda part nativs romontschs. Oz ei l'instrucziun a nossa scola — renconuschida dal stadi ed ei en sesezza in gimnasi de lungatg tudestg — reglementada quelluisa che tuts scolars de lungatg mumma romontsch, obtegnan era instrucziun romontscha certas uras ad jamna e quei entochen la quarta classa inclusiv*) Dalla quinta ensi, entochen la matura, vegnan quels rimnai ell' «Academia romontscha Il Curtin**»). Quella academia stat sut il protectorat d'in pader romontsch e procura entras referats, discussiuns e cant per l'ulteriura formaziun dil giuven academicher romontsch. Il tscheiver fan commembers de quella ina cumedia romontscha, e la stad viseta ella mintgamai ina vallada retica, nua ch'ei vegn dau e demonstra historia pratica della patria. Igl ei interessant ch'in e l'auter student de lieunga tudestga selai introducir de siu camarat de scola els misteris dil quart lungatg svizzer, ferton che la gronda part dils students buca romontschs selegran d'emprender de dir expressiuns romontschas ualti pulpidas.

In grond camp de lavur dils paders de Mustér, ei aunc oz il **scri-**

* *Rem. redacz.* Miu bab p. m. sco era Baseli Decurtins p. m. ed auters han raquintau, che P. Baseli Berther devi romontsch ella preparanda sco era ella emprema reala; ina partida onns; dapi circa ils 1900 seigi quell'instrucziun tschessada Els vevien denton empriu de scriver correctamein brevs privatas, brevs de marcau e schizun co redeger in testament.

** *Rem. redac.* Al redactur digl Ischi, fa ei grond plascher che nies autur, P. Ambros, alleghescha l'introducziun obligatorica dil romontsch pils scolars de lungatg mumma romontsch, *cheu ils davos decennis*. Da nossas uras, «cu nus mavan sin cl. a scola», era quei buc aunc il cass. Per quei han n o s s a s classas - sche jeu sbaglel buc la quarta u quinta - f u n d a u (1920) l'academia romontscha «Il Curtin». Nies protectur entusiasmont fuvà P. Maurus Carnot, nies bibliotecar che deva entamaun a nus «las fontaunas» per nos referats, P. Baseli Berther. Ad els dus ch'ein gia daditg en fossa, ha beinenqualin ded engraziar igl anim ed impuls pil manteniment dil lungatg romontsch. - Remarcabel denton, con ditg igl ei iu avon che nossas scolas medias grischunas han introduciu il romontsch sco rom obligatoric per nativs romontschs. Aschia Cuera 1870 pils seminarists e pér 1914 sco rom obligatoric pils scolars romontschs de tuttas quater partiziuns e tuttas classas alla scola cantonala grischuna - duas entochen 3 uras ad jamna. - *Mustér bia pli tard!*

ver romontsch. Per ina las scartiras religiosas. Els tschentanners vargai ha la stampa claustrala furniu benenqual bi cudisch de devoziun. Fetg savens vegneva «il viadi de Gerusalem», secrets d' avat Bundi († 1614) legius*), il «Cudisch de suandar Cristus» digl avat Defuns (1716) ed oravon tut la renomada collecziun de canzuns religiosas «Consolaziun dell'olma» (consolatio animae), da P. Ildefons Decurtins (1690). La litteratura religiosa de diever ei vegnida prosequida entochen oz, aschia per ex. ella «Bibla de scola» da P. Placi Tenner (1868) ed el cudisch dils premcommunicants, da P. Pius Gervasi (1953). Dapi 1800 circa ha era la litteratura profana anflau reha cultivaziun en Claustra. Gia il renomau original P. Placi a Spescha († 1833) veva sbozzau ina grammatica romontscha-tudestga de scola, mo la propria grammatica romontscha-tudestga da scola ha il Würtenberger P. Baseli Veith ediu 1805**. P. Beat Ludescher, il Montafuner, suonda el per la medema via e publichescha igl empren cudisch «d'arithmeticca u cudisch de quin» edius per romontsch, (1809).*** Anno 1858 publichescha P. Baseli Carigiet sia «Ortografia Romontscha» e 1882 siu «Rätoromanisches Wörterbuch. Surselvisch-Deutsch» (400 p.) Dapi lu ei il fil mai pli ruts; allegada seigi mo aunc la grammatica romontscha-tudestga, da P. Ursicin Simeon, per diever della scola e privats (grammatica per emprender tudestg (I ed. 1904), che ha giu l'honor de buca meins che 7 differentas ediziuns. —

La cruna digl operar litterar auda senza dubi al poet P. Maurus Carnot († 1935). El ei staus alla tgina della renanschientscha re-toromontscha, ed ha — sez in convertit romontsch — fatg enconuschent lungatg e cultura de nos cuolms retics lunsch sur la clas-sena de nossa tiara viado. En siu cudisch «Im Lande der Rätoro-manen» (I. ed. 1899, II. ed. 1934), ha el offniau al mund tudestg ils scazis della litteratura romontscha; cun siu «Sigisbert en Re-

* *Rem. redacz.* Igl empren per tudestg e lu all'entschatta dil 18avel tschentaner translatau per romontsch dal bruoder Ant. Soliva († 1740). Cf. dr. G. Cahannes «Die Jerusalemreise des Abtes Jakob Bundi in Jahre 1591, p. 4.

** *Rem. redacz.* Emprema ediziun 1771; la II. augmentada, 1805, ei vegnida sustenida dal cantun, essend in bien mied pils students rom. per emprender tudestg, alla scola cantonale catolica a Mustér. - L'emprema grammatica romontscha per diever d'Italianes ed auters, ha P. caputschiner Flaminio da Salecret e schau stampar en claustra de M. 1729. -

*** *Rem. redacz.* Con remarcabel che Chr. Jodoc Steinhauser ha ediu ual *in onn avon* la «Fundamentala instrucziun en la aritmetica», Cuera Otto, 1808. Quel ei bunamein dapertut identics cul sura...

zia» ha el regalau a nus il «Robinson romontsch» ed entras ses dramas, sias numerusas raquintaziuns e poesias, ha «il bien P. Maurus» sescret el cor de nies pievel. Nus savein era considerar el sco εμπrem schurnalist claustral-romontsch*), che scriveva regularmein ella Gasetta Romontscha e che ha ultra de quei fundau (e per gronda part sez scret quel duront 25 onns) il Pelegrin, la scartira meinsila «per la casa cristiana». — Il Pelegrin vegn — dapi plirs onns — redigius cun bien inschign e gronda premura, da P. Vigeli Berther, ch'ei oz ultra de quella lavur aunc custos e bibliotecar della renomada «Biblioteca Romontscha» en Claustra de Mustér**). En quella collecziun pertgirein nus buca mo circa 100 ovras ch'ein vegnidas screttas da nos paders; anzi nus encurin ad incontin de daventar entras rimnar, brattar e cumprar d'arrivar alla fin tier la pli cumpleta collecziun de litteratura re-
toromontscha insumma.

Quella biblioteca ei oz la calamita dils Romanists digl entir mund; igl ei buca nuot, sche schizuun il seminari romanistic dell'universidad de Turitg ha visitau quella igl atun avon in onn, sco era il tierz congress interromanistic, ils 3 d'uost digl onn vargau. Quel

* *Rem. redacz.* Sco pli prus correspondent e collaboratur della Gasetta Romontscha e sco fundatur e redatur dil Pelegrin, ha P. M. C. ils pli gronds merts per l'educaziun dil pievel sursilvan; gie, priu tut, pli bia e pli gronds merts che tut ils paders ensemen che han, ils biars, scret sporadamein ella Gasetta ed el Pelegrin. - Cheu astgel jeu forsa era allegar ils numerus artechels che P. B. Carigiet ha scret dapi 1858-1882, dal temps che prof. Condrau redigeva quella, sco era la collaboraziun alla Gasetta, da P. B. Berther, sut la redacziun de sgr. mistral G. G. Condrau. Per exempel las recensius de litteratura romontscha signadas cun «X», sco era aunc auters biars artechels de character cultural-historic, che vegnevan legi cul pli grond interess davart ils lecturs. Ed el novissim temps era ils artechels ella Romontscha, secrets da P. Thomas Häberle, da P. Pius Gervasi e da P. Ambros, igl autur de questa lavur.

** Sco scolar ed amitg de P. B. Berther che ha ussa 40 onns fatg stedi diever della biblioteca rom. cl. de Mustér, astg'jeu forsa era punctuar che u, che quella biblioteca ch'ei oz la pli renomada de tuttas, hagi el (P. B. B.) fundau 1885, e rimnau en quella, denter auter bia, tut ils principals scazis litterars della Surselva ch'existevan dapi 1618—1931. — Siu successur ei stau P. Ursicin Simeon, e bein vegls ch'el era, ha el tuttina aunc augmentau la biblioteca e quei aschizun cun plirs cudischs vegls ladins, ch'ein oz strusch pli d'anflar. Suenter sia mort ha P. Vigeli Berther surpriu quella, e sco nus essan orientai, ha el il medem regl sco siu confrar tuatschin: rimnar e far catscha sin tut quei che compara oz en tuts treis idioms romontschs; gie, el ei fetg engrazieivels per mintga fegl sgulont, cunzun sche quel sgola el pli segir igniv claustral. (Remarca redaccionala).

ha terminau sia dieta cun la viseta de nosa biblioteca, buca pauc surstaus da nos scazis litterars romontschs.

Cheutras separticipescha la Claustra pli e pli alla scrutaziun scientifica dil retoromontsch. En quei senn ei comparida la dissertaziun davart il pronom romontsch-grischun. — (Romanica Helvetica, vol. 67 Berna 1959. — Ei setracta cheu dalla lavur doctorala da P. Ambros Widmer*).

Sche la Claustra de Mustér va pil center de lungatg e cultura reitica, sche ston ins dir, che la gronda part dils paders e bruoders seigien Svizzers de lieunga tudestga e che la veta interna claustrala respleschi caracter tudestg-svizzer. Per quei motiv han gia fanatichers linguists nudau la Claustra per in'insla tudestga amiez il territori romontsch**).

Mo gest cheu penetrescha igl esenzial de veta e spért claustral benedictin el clar. Ina claustra ei buca cheu per proteger in lungatg, mobein per glorificar Diu. (En tuts lungatgs. La red.) Sche la nova giuventetgna claustrala deriva pli e pli ord contradas tudestgas che romontschas, sche mass ei encunter tutta natira de sfurzar si ina cultura jastra a quella. Ella historia claustrala, ha ei gia semussau disavantagius, sche la parentella romontscha della vischinonza ha influenzau il govern claustral***).

Bein empren la giuventetgna claustrala romontsch, mo buc in soli vegn sfurzaus pli tard de s'occupar dil romontsch. Denton gest per raschun de quella libertad dil spért benedictin, ein relativa-

* *Rem. redacz.* Cun questa caschun sesenta il redactor digl Ischi obligaus de far publicamein attents e quei cun grond engraziament sin las stupentas contribuziuns poeticas e scientificas davart ils paders de M. a quel: las numerusas contribuziuns litteraras da P. M. Carnot; sin pliras scrutaziuns cultur-historicas da P. Notker Curti, sco era sin las differentas, profundas lavurs historicas da P. Iso Müller, il renomau historicher, e buc il davos sin la col-laboraziun scientific-populara e lexicologica digl autur dil sura artechel: P. Ambros Widmer.

** *Rem. redac.* Sche l'expressiun della «insla» ei curdada, sche ston ins buc emblidar *cura* che quella ei curdada! Suenter la mort de P. B. Berther (1931) e da P. M. Carnot (1935), ha ei dau in cert cal quei che pertucca la lavur culturala romontscha en claustra. E dil reminent era da lezzas uras l'instrucziun romontscha obligatoria era buc aunc introducida ella scola claustrala. Oz vala quella remarca buca pli, sco ei seresulta ord las sura remarcas redaczion-nalas. - Sche P. A. W. numna quels tals «fanatichers», daventa quei segira-mein senza malart!

*** *Rem. redac.* Tenor ina nova scrutaziun historica davart la cl. de M. el 18av. tschentaner, dev'ei denter ils paders romontschs de lu, «la partida nazionala», beinenqual «pader falliu», ferton ch'ils auters de lieunga tudestga eran cumpatg umens senza falliments.

mein bia paders buca romontschs sedai neu pil lungatg della tiara e quelluisa procurau ed era giu quitau ch'ei vegni cheutras buca tier ina sfendaglia: romontsch-tudestga. Il pli productiv scribe romontsch (de tut il temps: La redacziun!) P. M. Carnot, ha igl emprem stuiu emprendre igl idiom; il predicatur che ha forse oz la megliera pronunzia romontscha, ei in nativ Lucernès. Ed eis ei buc in'expressiun de carezia dil pievel, sche nies avat ha aunc tenu in plaid da s. Placi al pievel cun ses 83 onns? Per pli ferm mussament de generusadad benedictina vulesse jeu denton remarcar, sch'in pader benedictin de lungatg tudestg-svizzer tegn referats romontschs e tgamunescha las sedutas de parsuras dil Tierz uorden de s. Francestg a Mustér! Ei para a mi che quella libra posiziun seigi la suletta moda e maniera digl operar cultural-benedictin e che quella sedifferenzieschi zun beinvulent dil metter sut stadal las claustras per intents nazionalistics unilaterals (per ex. il favorir claustras italianas en contradas tudestgas dil Tirol dil sid).

Sche la tripartiziun: claustra misionaria, claustra de cultus, claustra culturala posseda siu dretg legitim, sche vegnan ins a stuer quintar las claustras svizzeras al tip de claustra **culturala**. Dil reminent ei scadin operar cultural dependents dal contuorn, e sche Mustér presta sia contribuziun romontscha alla viarva e cultura romontscha, sche auda quei tiell'atgnadad providenziala della Claustra alpina retica.

Onn per onn serimna il pievel della Cadi ils 11 de fenadur a Mustér per festivar e concelebrar la fiasta dils fundaturs: s. Placi, s. Sigisbert. Cura ch'il prelat fa siu ingress ella baselgia barocca claustrala, fa la veglissima «Cumpignia de Mats» la guardia d'honor ella nav péz-pizzada-pleina della baselgia gronda de s. Martin e sco in'unda ord la mar sesaulza siador de quella la venerabla canzun: Ei gl'ei in liug da vegl enneu, enten la Ligia sura, Mustér u Disentis numnau, stateivel aunc quell'ura.*) —

* *Rem. redacz.* Quest artechel orientont generalmein davart ils merets della cl. de Mustér pil romontsch e sia cultura ord la plema da P. Ambros Widmer, ei compariu igl emprem en «Erbe und Auftrag». Benediktinische Monatsschrift, Neue Folge. Herausgegeben von der Erzabtei Beuron. (Sonderdruck Heft 2 - 35. Jahrgang 1959, Beuron/Kunstverlag. Beuron/Hohenzollern). -

Nb. La redacziun digl Ischi ha aschunschau senza malart enqual notizia a quel, essend ch'igl ei buca tuttina sch'in artechel de tal character orientont, sch'ina tala survista concentrada, vegn legius da lecturs buca romontschs, ni da lecturs digl Ischi, pils quals igl ei bein buca sfatg de dilucidar enqual

caussa pli datier, secapescha, senza vuler cheutras diminuir la buontad de quei artechel, screts per buca romontschs. - En quei connex vuless jeu punctuar, che mias «remarcas redacz.» seigien vegnidas fatgas libramein da mei era sche quellas van dil tuttafatg encunter «la humilitonza benedictina» e che jeu seigi persuls responsabels per quellas!